

*M*IINA SILLANPÄÄ – SILLANRAKENTAJA

1

Miina Sillanpää, entinen tehtaalainen ja palvelijatar asteli kuin kookas matriarkka, vakain askelin ja «hienon näköisenä», «prillit nenällä» ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan juhlallisiin avajaisiin. Monen tarkkailijan huomio kiinnittyi varmasti kiinnostuneena juuri häneen. Miten tunteita kuohuttaneessa palvelijatarkeskustelussa ryvettynyt «piikakenraali» sovittautuisi arvovaltaisen parlamentaarikon rooliin? Miten hän ottaisi vastaan paikkansa sekä vanhojen valtiopäivämiesten, muiden naiskansanedustajien että omien ryhmätovereidensa rinnalla?

Hetki oli vakava myös Miinalle itselleen. Mielestä eivät varmasti olleet häipyneet ne häpäisyt ja nöyryytykset, joiden kohteeksi hän lehdistön palstoilla, pilapiirroksissa ja kuplettilauluissa oli joutunut. Iva ja pilkka olivat koskeneet niin hänen ulkonaista olemustaan ja toimintatapojaan kuin koko sitä palkollisliikettä, jonka kärjessä Miina Sillanpää oli vuosisadan vaihteesta lähtien näkyvästi esiintynyt. Paitsi piikakenraaliksi hänet oli leimattu myös kotien rikkojaksi, mikä syytös ehkä palkka-, asuinolo- ja työaikavaatimuksiakin voimakkaammin oli provosoinut porvarisrouvien inhonsekaista vastarintaa häntä ja koko palvelijatarliikettä kohtaan.

Toisaalta juuri näissä mitteloissa Miina oli suorittanut poliittisen tulikasteensa. Hän oli oppinut ottamaan vastaan julkiset nöyryytykset, vastaamaan perustellusti tunnekuohuihin hyökkäyksiin ja ennenkaikkea täsmentämään omia yhteiskunnallisia ja ideologisia argumenttejaan. Juuri palvelijatarliikkeen kautta hän oli integroitunut sekä työläisliikkeeseen että Sosialidemokraattiseen puolueeseen ja paljolti juuri julkinen kahakointi piikojen asemasta oli myös nostanut hänet maan ensimmäisten demokraattisesti valittujen valtiopäiväedustajien joukkoon.

Sillanrakentajan työlle Miina Sillanpään parlamentaarikon uran lähtöasetelma oli siis enemmänkin kuin epäsuotuisa. Omiensa joukossa hän kyllä nautti arvostusta, olkoonkin, että monien ideologinen kanta jo tuolloin oli selvästi häntä jyrkempi, toimintatavat radikaalimpia. Sen sijaan porvariston suuntaan haparoivatkin yhteydet olivat 1900-luvun alkuvuosien taisteluissa katkenneet. Naisjärjestöt olivat loitontuneet palvelijattarien pyrkimyksistä sitä mukaa kun näiden yhteistyö työväenliikkeen kanssa oli kiinteytynyt ja ennen kaikkea äänioikeuskysymys oli vetänyt jyrkän periaatteellisen rajalinjan oikeiston ja vasemmiston naisten välille. Näissä mitteloissa myös entinen unionilainen, Miina Sillanpää, oli irtaantunut viimeisistäkin yhteyksistä porvarillisiin naisasiapyrintöihin.

Myöskään ensimmäiset valtiopäiväkeskustelut eivät sillanrakentajan työn kannalta näyttäneet kovin lupaavilta. Vaikka monet naisia ja lapsia koskevat uudistusehdotukset yhdistivät sisältönsä puolesta naisia yli luokkarajojen, ideologiset ristiriidat puhkesivat tuon tuostakin kiivaaksi sanasodaksi käytännön toteutuksia pohdittaessa. Näin kävi esimerkiksi aviottomien äitien ja lasten turvakoteja koskevassa lähetekeskustelussa, jonka ylikuumenneessa ilmapiirissä Miina Sillanpääkin suoritti ensiesiintymisensä parlamentaarisella areenalla.

«Minä kumminkin käytän puheenvuoroa», hän julisti ja asettui vastustamaan itsensä E.G. Palmenin ehdotusta puhetulvan hillitsemisestä turvakotikysymyksessä, jotta istunnoissa jäisi aikaa «tärkeämmille asioille». Poikkeuksellisella innolla ja antaumuksella hän palautti mieliin ne olosuhteet, joissa nuorten naisten «hairahdukset» usein olivat tapahtuneet, samoin sen armottomuuden, jolla erityisesti porvarisnaiset näihin turvattomiksi joutuneisiin suhtautuivat. *«Kun ajatellaan jokapäiväistä elämää, niin näkee siellä - ja olen ollut itsekin tilaisuudessa näkemään - mitenkä juuri niissä perheissä, jotka kutsuvat itseään kristillisiksi, porvarisrouvat koettaa estää kaikin tavoin, ettei heidän poikansa ottaisi avioksi palvelustyttöä, jonka hän on viettänyt. He ajavat tytön armottomasti ovesta ulos. Silloin vasta, kun hän on joutunut epäsiiveellisuuden poluille, menevät he häntä pelastamaan kristinuskon avulla. Sillä kristillisyyttä käytetään peitteenä itsekkyyden pyrinnoille; siitä ei päästä mihinkään.»*²

On helppo nähdä, että Miina Sillanpäälle turvakotihanke oli osa palvelijatarkysymystä, jonka ajamiseen hän ensimmäisillä edustajakausillaan muutenkin pääasiassa keskittyi. Pitämällä esillä palvelijoiden holhouksenalaista asemaa ja siitä juontuvia tasa-arvoisen ihmiskäsityksen loukkauksia hän tuli voimakkaasti ruokkineeksi sitä tunneherkkää ristiriitaa, jossa porvaris- ja työläisnaisten sekä ideologinen että sosiaalinen ero pelkistyi paljaimmilleen. Etenkin raja vanhasuomalaisiin naisedustajiin, ennen muuta Liisi Kiviojaan ja Hilda Käkikoskeen piirtyi tällöin räikeänä.

Mutta kysymyksen toistuvalla esiinotolla Miina Sillanpää muistutti toisestakin kiusallisesta seikasta eli suomalaisen demokratian paripuolisista lapsenkengistä. Yleinen poliittinen täysivaltaisuus oli kyllä saavutettu, mutta vanha patriarkaalinen ies lepäsi silti vielä raskaana työväestön suuren joukon yllä. Palkollissäännön alaisia holhottavia eivät olleet vain piiat vaan myös monet muut palvelijaryhmät ja ennen kaikkea valtava joukko maatyöläisiä, joiden kaikkien vapauttaminen muodostui Sosialidemokraattisen puolueen keskeiseksi tavoitteeksi kansalaissotaa edeltävänä aikana.

Miina Sillanpää sukelsi näin myös varhaisessa eduskuntatyössään suoraan niihin samoihin tulenarkoihin ydinkysymyksiin, joilla hän jo vuosisadan alussa oli saavuttanut ristiriitaisen maineensa. Tältä pohjalta onkin kiinnostavaa, että ensimmäisistä naiskansanedustajista juuri Miina Sillanpään parlamentaarinen ura osoittautui kestävimmäksi, ainakin jos kestävyyttä mitataan ajalla. Paria katkosta lukuunottamatta hän tuli istuneeksi eduskunnassa peräti neljäkymmentä vuotta. Mutta ehkä tätäkin kiinnostavampaa on, että ajan myötä juuri hänestä tuli myös sosiaalidemokraattisten naisten näkyvin maamerkki sekä sukupuolittuneessa että kansallisessa eheytyksessä.

POLIITTINEN NOUSU – MINISTERIKAUSI

Niin makaaberilta kuin saattaakin kuulostaa, vasta kansalais-sodan traagiset tapahtumat sinetöivät Miina Sillanpään poliittisen uran menestyksekkyyden. Siinä missä muut työläisnaisliikkeen

aktivistit puristuivat sodan armonomiin rattaisiin, kuka enemmän, kuka vähemmän kohtalokkain seurauksin, seiso i Miina Sillanpää paikoillaan kuin vuori. Hän vaiken i silloin kun muut sotivat ja astui vasta tappioiden tyhjentämälle kentälle rakentamaan, kokoamaan ja «tekemään hyvää» poliittisen intomielen sokaisusta kärsineille. Hän oli ainoana naisena mukana Väinö Tannerin, Väinö Vuolijoen, Julius Ailion, Hannes Ryömän, Matti Paasivuoren ynnä muiden kapinasta sivussa pysytelleiden huhtikuun 16. päivänä 1918 esittämässä antautumiskehotuksessa punakaartille ja osallistui tämän joukon mukana myös revisioidun Sosialidemokraattisen puolueen uudelleenorganisointiin sodan kaikin puolin rujossa jälkitilanteessa. Samoin periaattein Miina Sillanpää tarttui myös Sosialidemokraattisen naisliiton peräsimeen heti kun järjestö oli puhdistettu vaarallisiksi osoittautuneista kommunistisista aineksista.

Näissä oloissa Miina Sillanpäästä tuli luottonainen sekä oman puoluejohdon että porvarillisten naisten suuntaan. Henkilökohtaiset ominaisuudet tukivat varmasti hänen nopeaa nousuaan, mutta ehkä tätäkin enemmän suotuisaksi kääntynyt poliittinen profiili. Miinasta tuli sopiva keulakuva sekä sodan runtelemalle puolueelle että sen revisioitua linjaa myötäilevälle Sosialidemokraattiselle naisliitolle. Hän edusti turvallista vakautta, joka tuntui jo pelkällä hidasliikkeisyydellään jarruttavan nopeita ideologisia heilahduksia poliittisesti vielä epävakaassa liikkeessä. Miina oli myös puolueen naisjoukon vanhin ja ainoa, joka oli selvinnyt kansalaissodasta ”puhtain paperein”. Hän oli siis myös voittajan kannalta sosiaalidemokraattisista naisista luotettavin ja siten varmin mahdollinen tae kumouksellisen toiminnan leviämistä vastaan.

Miina Sillanpään vakiintuneen aseman työläisnaisten kiistattomana johtohahmona kruunasi vajaan vuoden kestänyt ministeriys Väinö Tannerin muodostamassa sosiaali-demokraattisessa vähemmistöhallituksessa vuonna 1926. Valinnan merkittävyyttä lisäsi se, että jos vallankumousohallituksen naisministereitä Hilja Pärssistä ja Hanna Karhista ei oteta lukuun, Sillanpää oli ensimmäinen suomalainen naisministeri - ainokainen alallaan monta vuosikymmentä. Nimityksellä oli sekä kansallista että kansainvälistä uutisarvoa. Tapahtuma noteerattiin laajalti sekä

Suomen että muiden maiden lehdistössä ja erityisesti naiset yli puoluerajojen suhtautuivat naisministerin valintaan innostuneesti.

Miina Sillanpään salkku sijoittui sosiaaliministeriöön ja kaksijakoiseksi rakenteistuvaan sukupuolijärjestelmään sopi hyvin se työnjako, jolla hänen tehtäväkenttäänsä määritettiin: varsinaiselle sosiaaliministerille, Johan Helolle, lankesivat niin kutsutut yleiset asiat ja apulaisministerinä toimivalle Miina Sillanpäälle köyhäinhoito- ja lastensuojelutoimisto sekä raittiusosasto.

Mutta myös Miinan itsensä kannalta työnjako oli luonteva, sillä kaikilta tehtäväkenttäänsä kuuluvilta työaloilta hänellä oli jo ennestään runsaasti tietoa. Raittiusliikkeen johtoelimissä hän oli toiminut 1900-luvun alkuvuosista lähtien ja esiintynyt eduskunnassakin alusta lähtien alkoholinvastaisen rintaman eturivissä. Hän oli esimerkiksi ensimmäisenä allekirjoittajana sosiaalidemokraattien vuonna 1909 eduskunnalle kieltolain voimaantulon varmistamiseksi jättämässä eduskuntaesityksessä. Niinikään köyhäinhoito- ja lastensuojelutyö olivat saaneet nimenomaan kansalaissodan jälkeen keskeisen paikan Miina Sillanpään kokonaistoiminnassa. Vuonna 1919 hänet oli muun muassa valittu Helsingin lastensuojelulautakuntaan, jonka varapuheenjohtajana hän teki pitkän päivätyön. Tätä täydensi toiminta kaupungin ylläpitämän Hyvösen lastenkodin johtokunnan puheenjohtajana vuodesta 1926 vuoteen 1951.

Ministerinä Miina oli poikkeuksellisen tunnollinen ja perinpohjainen. Hän teki laajoja tarkastusmatkoja ympäri Suomen, vieraili lukuisissa kunnallis- ja lastenkodeissa, kasvatus- ja muissa huoltolaitoksissa sekä tutustui muutenkin henkilökohtaisesti sosiaalihuollon järjestämiseen paikallistasolla.

Konkreettiset tulokset jäivät kuitenkin sekä hänen samoin kuin koko hallituksen osalta verraten vähäisiksi. Tärkeämpi merkitys olikin sillä, että hän ministerinpaikalta saattoi entistä suuremmalla arvovallalla esitellä sosiaalidemokraattisten naisten perhe- ja lapsipoliittisia kantoja orastavan sosiaalivaltion perusteiden hahmottamiseksi. Linjaukset vetivät usein rajaa porvariston suuntaan, mutta yhtä hyvin ne olivat myös osoitus sosiaalidemokraattisten mallien

murtautumisesta julkiseen keskusteluun ja sitä kautta kansallisen integraation merkittäviksi rakennuspuiksi.

Miina Sillanpää nautti koko uransa ajan puoluejohdon luottamusta, mutta erityisesti sotienvälisellä kaudella hänen painoarvonsa niin puoleessa kuin naisliitossakin kasvoi. Hänen uransa huipentui Väinö Tannerin vähemmistöhallituksen ministeriyyteen. Sillanpää edusti turvallista vakautta, jonka jo hidasliikkeisyydellään ja varovaisuutensa arvovalalla katsottiin jarruttavan nopeita ideologisia heilahduksia poliittisesti arassa 1920-luvun tilanteessa. Kuvassa Sillanpää pitää puhetta tamperelaisille 26.7.1927. Kuva: Työväen Arkisto.

REFORMISTISEN NAISPOLITIIKAN MUOTOILIJÄ

Rinnan tämän kehityksen kanssa Sosialidemokraattinen naisliitto alkoi Miina Sillanpään näkyvällä myötävaikutuksella myös täsmentää reformistisen naispolitiikkansa käytännöllistä sisältöä, erityisesti vahvoja integraatioelementtejä sisältävän kotitalouskysymyksen paikkaa järjestön ohjelmassa. Ensimmäiset merkit tästä näkyivät jo 1920-luvulla, jolloin yleiseksi tavoitteeksi asetettiin kotitaloudellisen ammattiopetuksen saaminen niin tehokkaaksi, *«että jokainen nainen on tilaisuudessa saamaan kotitalousalaan kuuluvaa ammattiopetusta kouluopetuksena»*.³

Kotitalousohjelman varsinainen läpimurto sekä Sosialidemokraattisessa naisliitossa että Miina Sillanpään eduskuntatyön painoalassa tapahtui kuitenkin vasta 1930-luvulla, ajankohtana, joka ylipäättänsä merkitsi kotitalousideologian lujaa kiinnittymistä sekä suomalaisen naisidentiteettiin että reunoiltaan edelleenkin epävakaaseen yhteiskuntakoneistoon. Naisten sosiaalisen statuksen riippuvuus pystyvyydestä taloudenhoidossa vahvistui, samalla kun naiset itse entistä absoluuttisemmin sulkipat emansipoitumisensa kotitalouden määrittämiin rajoihin.

Kuten koko yhteiskunnassa myös Sosialidemokraattisen puolueen sisällä tämä näkyi naisten entistä selvempänä syrjäytymisenä ”suurten poliittisten kysymysten” käsittelystä ja julkisten tehtävien hoidosta. Taloudellisen laman vauhdittamana naisten valtiopäiväedustus kauttaaltaan aleni, samoin heidän ansiotyönsä kodin ulkopuolella. Käynnissä olevaa kehitystä ja työläisnaisten sopeutuvaa suhtautumista siihen luonnehti Miina Sillanpää paljonpuhuvasti: *«Meidän naistenkin tulee seurata eri puoluekysymyksiä ja -virtauksia, mutta meidän erikoistoimialamme tulee olla huolto- ja talouskysymysten edistäminen, ne lankeavat luonnostaan meidän tehtäviksemme.»*⁴

Tiettyä kohtalon ivaa on siinä, että Miina Sillanpäästä itsestään tuli tuon ”syrjäytymispolitiikan” ensimmäinen näkyvä uhri. Vuonna 1933 hän putosi eduskunnasta naisille epäedullisen ehdokasasettelun seurauksena, mikä kohahdutti naispiirejä yli puoluerajojen. Tuohtumuksensa tapahtuneesta ilmaisi muiden muassa Kokoomuksen Mandi Hannula: «Että ne kehtaavat jättää Sinut valitsematta eduskuntaan! -Jos eivät akat ymmärrä, niin pitäisihän miesten tietää, mikä Miina Sillanpää on ja antaa äänensä tuhatta kertaa mieluummin Sinulle kuin jollekin äijän kuvatukselle, jommoisia sieltä näkyvät valinnee vaikka kunka monta... Sinun puuttumisesi eduskunnasta on jotain niin luonnotonta, etten osaa sitä vielä käsittää... Kuinka tulevatkaan Sinun ryhmäsi naiset olemaan avuttomia ilman sinua ja kuinka mahtanevatkaan miehet sinua kaivata!»⁵

Samaan holhoojan ja sovittelijan rooliin vetosivat myös ne naisliittolaiset, jotka reagoivat tuoreeltaan

epäonniseen vaalitulokseen. Näistä erityisesti Olga Tainio koki sosiaalidemokraattisten naisten menettäneen Miina Sillanpään putoamisessa rauhoittavan tukensa ja ideologisen suunnannäyttäjänsä: «Sinä olet ollut meidän ryhmämme naisille niinkuin äiti tai vanhempi sisko, joka aina olet pitänyt huolta, että eivät nuoremmat tee tyhmyyksiä ja horjahda oikealta tieltä. Kuka heitä nyt kaitsee? Hilja Pärssinenkö, vai Anni Huotari? Kumpi sinusta nyt näistä tuntuisi luotettavammalle. Ei kumpikaan. Kyllä koko naisten toiminta siellä tulee aika lailla hapuilevaksi ja vähän niinkuin peräsintä vailla kun sinä olet sieltä pois.»⁶

Erityisen pahasti putoaminen sattui Kokoomuksen Hedvig Gebhardiin, josta Miina monissa keskeisissä naispoliittisissa kysymyksissä oli löytänyt lojaalin ja kestävydessä itsensä veroisen yhteistyökumppanin ja ystävän: «Sinä olet vielä niin voimakas, niin reipas ja niin valpas. Sinä ajat niin hyviä asioita. Sinä et ole turhan kiivas ja sinä olet aina ollut niin sympaattinen silta eri puolueitten naisedustajain välillä... Kuka muun muassa ajaa kotitalouden asioita nyt!»⁷

SILLANRAKENTAJA

Miina Sillanpää palasi kuitenkin vuonna 1936 eduskuntaan, jossa hän uudella, 70-vuotiaan innolla ryhtyi vahvistamaan jo rakennettuja siltoja ja luomaan kokonaan uusia eri puolueiden naisedustajien välille. Väliin jääneen kolmivuotiskauden hän käytti tehokkaasti kotitalouden kysymyksiin painottuneen linjan vakiinnuttamiseen sosiaalidemokraattisessa naisliikkeessä. Samalla hänen johdolla hahmoteltiin jo 1930-luvun puolivälissä se naisliiton ohjelman huomattava laajennus, joka vuosikymmenen lopulla ulottui jo asuntopoliittikkaan, väestökysymyksiin ja kansanterveyteen. Tähän kokonaisuuteen kytkettiin myös se sosiaalidemokraattien perinteinen lasten ja äitien asemaa turvaava perhepolitiikka, jolle 1930-luvun väestöpoliittiset paineet tarjosivat nyt aikaisempaa selvästi suotuisamman maaperän.

Miina Sillanpään roolia naisten välisten ideologisten railojen silloittajana havainnollistaa se, että hän jo vuonna 1931

jätti eduskunnalle äitiyshuollon järjestämistä koskevan toivomusaloitteen yhdessä porvarillisten naisedustajien Kaino V. Oksasen, Maija Häkkisen, Alli Kallioniemen ja Hilja Riipisen kanssa. Ratkaisuihin kypsyttiin kuitenkin vasta vuosikymmenen lopulla, tilanteessa, jossa Euroopan synkkenevät pilvet alkoivat uhkaavasti varjostaa myös Suomea synnyttäen kasvavaa huolta sekä maan puolustuskuntoisuudesta että rivien eheydestä mahdollisessa vaaratilanteessa.

Kaikista näistä aineksista, joita Miina Sillanpääkin ajoi ponnekkaasti eduskuntatyössään, rakentui se feminiininen yhteiskuntapolitiikka, josta vuosikymmenen lopussa muodostui yhä kokoavampi foorumi eri puolue ryhmien naisten yhteistoiminnalle. Eheytymisprosessin täydensivät talvisodan ja sitä seuranneen jatkosodan traagiset tapahtumat. Miehet eri väestöpiireistä samoissa poteroissa ja juoksuhaudoissa, naiset yhteistyössä kotirintamalla varmistamassa taistelun sekä aineellista että henkistä perustaa.

Näinä vuosina Miina Sillanpää oli jo 80. ikävuottaan käyvä vanhus, joka vähenevin voiminkin tahtoi pysytellä tapahtumien polttopisteessä. Itse hän antoi merkityksen vain ihmisten teoille ja tämä ohjenuoranaan hän poikkeuksellisen korkeiden elinvuosienkin umpeutuessa koetti aina vain tavoitella uusia ja uusia saavutuksia. 75-vuotispäivänään hän suunnitteli rakennuttavansa juhlan kunniaksi kerätyn rahaston turvin Naisten talon, *«joka tukisi, auttaisi, opastaisi ja kehittäisi eritoten vähäväkisen luokan nuorta naispolvea ja samalla olisi hedelmällisenä yhdyssiteenä laajojen naispiirien kesken»*.⁸ Kun tämä suunnitelma raukesi, hän keskitti kaikki loput voimansa työläisnaisten jo vuosikymmeniä ajaneen Ensikotihankkeen toteuttamiseen. Mitä nyt siinä sivussa siirtyi vielä kerran hoitamaan yhdeksi kaudeksi Sosialidemokraattisen naisliiton puheenjohtajuutta ja luotsaamaan näin viimeisenä poliittisena toimenaan kommunismista puhdistetun liiton rauhankauden rakennustyöhön. Vihdoin, 81-vuotiaana, Miina Sillanpää luopui vastahakoisesti myös neljä vuosikymmentä kestäneestä työrupeamastaan eduskunnassa, joka ikäänkuin jälkijättöisesti palkitsi hänet hyväksymällä vuonna 1948 kotiapulaisten asemaa turvaavan ”lex Miinan”.

Näin Miina Sillanpää lopetti kaikilla rintamilla siihen, mistä oli yhteiskunnallisen ja poliittisen uransa aloittanutkin. Työnantajien armoilla olevien piikojen nostaminen tasaveroiseen ihmisarvoon, turvattomien äitien ja lasten olojen turvaaminen sekä yhteiskuntarauhaa uhkaavan kommunismin taltuttaminen olivat tälle luokkajakoja kaihtavalle, vaimoutta ja äitiyttä itse koskaan kokemattomalle «yhteiskunnalliselle äidille» sen utopian keskeisiä rakennuspuita, josta hän vielä viimeisillä voimillaan unelmoi: *«Kaipaan jotain henkiystävää joiden kanssa voisi rakentaa tulevaisuuden ihanneyhteiskuntaa. En 85 ikävuodestani huolimatta ole vielä ihan loppuun kulunut... mutta yksin on niin avuton, ruumiilliset voimani eivät riitä.»*

Ihanneyhteiskunta jäi Miinankin osalta keskeneräiseksi ja käytännöllisen sekulaarille elämäkatsomukselleen viimeiseen asti uskollisena hän ei odottanut sen täyttymystä tuonpuoleisessa. *«Elämäkö kuoleman jälkeen? - En tiedä, mitä sanoisin. En ole sitä ajatellut.»*⁹ Viimeiset muistiinpanot on tehty väsyneellä kädellä ja katkonaisin lausein: *«Olen verrattain huonossa kunnossa, saa nähdä jaksanko tehdä matkaa. Toivottavasti kaikki käy hyvin»*¹⁰

1. Artikkelin perustuu tutkimukseeni *Naisen kutsumus: Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää, Helsinki 1989. Vain suorat sitaattit ja tutkimuksen ulkopuoliset lähteet ja kirjallisuus on seuraavassa merkitty.

2. II VP. 1907.pk, 508-510.

3. Sos.dem. naisliiton edustajakokous 1929, 35-.

4. Sos.dem. naisliiton edustajakokous 1929, 49.

5. Mandi Hannula Miina Sillanpäälle 16.7.1933. Miina Sillanpään arkisto. Työväen Arkisto (TA).

6. Olga Tainio Miina Sillanpäälle 12.7.1933. Miina Sillanpään arkisto. TA.

7. Hedvig Gebhard Miina Sillanpäälle 16.7.1933. Miina Sillanpään arkisto. TA.

8. «Naisten talo» -vihko. Miina Sillanpään arkisto. TA.

9. Miina Sillanpään päiväkirja 22.10.1947. Miina Sillanpään arkisto. TA.

10. Miina Sillanpään päiväkirja 14.12.1951.